

АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЙ ВЛАДИ¹

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У даній статті було проведено аналіз концепцій влади, їх особливостей та розкрито суть

Ключові слова: влада, концепції, наука, політика, аналіз.

Abstract

This article analyzes the concepts of power, their features and reveals the essence

Keywords: power, concepts, science, politics, analysis.

Вступ

Вчення про владу є в політології основоположним, а категорія влади є центральною в політичній науці. Залежно від її змісту трактується сутність і механізм реалізації політичних процесів та інститутів, політичних інтересів, політичної поведінки соціальних груп та індивідів. Боротьба за завоювання і здійснення влади є основним змістом політики, а тому і основним питанням, яким займаються науки, які вивчають політику. По суті справи, всі проблеми, що вивчаються політичною наукою, являють собою різні аспекти політичної влади, зовнішнє формоутворення, механізми її функціонування і розвитку. Відомий американський вчений Т. Парсонс порівнює місце влади в аналізі політичної системи з тим, яке місце займають гроші в економічній системі. І це так, бо влада виступає і метою, і засобом здійснення політики.

Влада з'явилася з виникненням людського суспільства і в тій чи іншій формі супроводжує його розвитку. Вона виявляється на всіх рівнях соціальної ієрархії (міжособистісні відносини в групах, організаціях, інститутах). Простір влади може бути гранично малим (особистість самої людини, сім'я) і гранично великим, виходячи за рамки держави (влада ідеологій, релігій, міжнародних органів). Відносини влади мають універсальний характер, проникають в усі сфери життя і діяльності. Відповідно до цього влада ділиться на економічну (владу менеджерів і власників), духовну (владу релігійних ієрархів, містиків, магів), інформаційну (владу вчених, експертів, представників ЗМІ), адміністративну (влада бюрократів), військову (влада генералітету), політичну.

Багато філософів-вчених зверталися до дослідження сутності та змісту влади. Наприклад, Т. Гоббс визначав владу як засіб досягнення блага в майбутньому і тому на перше місце ставив таку схильність всього людського роду, як "вічне і невпинне бажання все більшої і більшої влади, бажання, припиняється лише зі смертю". Ніцше взагалі стверджував, що життя - це воля до влади. Отже, природа влади коріниться в самій природі людини і є необхідною умовою існування та функціонування самого суспільства.

Основна частина

На сьогодні в науковій літературі існує понад 300 визначень влади. Існування багатьох концепцій влади є свідченням творчих пошуків і водночас недостатньої вивченості проблеми. Розмаїття підходів дослідників до влади як соціального явища знайшло своє відображення в основних концепціях влади. Політична влада є багатоманітним суспільним явищем. Розкриттю цієї багатоманітності, різних сторін та аспектів політичної влади сприяють різні концепції влади, основними з яких є телеологічна, реляціоністська, системна, біхевіористська, психологічна.[4]

Телеологічна (від грец. τέλειος, teleos — мета, результат, кінець) концепція влади характеризує її як здатність досягнення поставлених цілей, одержання намічених результатів. Влада розглядається не тільки як стосунки між людьми, а й як взаємодія людини з довкіллям. Йдеться не тільки про владу людини над людиною, а й про владу 26 людини над природою. Отже, ця концепція вказує на

цілеспрямований характер влади, проте тлумачить її занадто широко, включаючи в систему владних відносин і природу.

Реляціоністська (від франц. *relation* — відношення, зв'язок) концепція влади розглядає її як відношення між двома партнерами, як суб'єктно-об'єктні відносини, коли суб'єкт контролює об'єкт за допомогою певних засобів. Виділяють три основні різновиди реляціоністської концепції влади: спротиву, обміну ресурсами і розподілу сфер впливу. Концепція спротиву розглядає владні відносини як такі, за яких суб'єкт долає спротив об'єкта (Дж. Френч, Б. Рейвен). Концепція обміну ресурсами виходить із нерівномірності розподілу ресурсів у суспільстві і трактує владу як таке відношення, коли суб'єкт нав'язує свою волю об'єкту в обмін на надання останньому певних ресурсів (П. Блау, Д. Хіксон). Концепція розподілу сфер впливу базується на тому, що владні відносини в кожному окремому випадку є пануванням-підкоренням. Стверджується, що у масштабі всього суспільства існує баланс владних відносин між суб'єктами і об'єктами, оскільки вони міняються своїми ролями. Правляча партія може перетворитися на опозиційну, а опозиційна стати правлячою. Рядовий виборець може стати політиком, а політик рядовим виборцем тощо.[3]

СІ Таким чином, реляційний підхід охоплює коло теорій від психологічних (теорія “опору”) до соціологічних (теорія “обміну”) та політичних (теорія “розділу зон впливу”). Але всі ці теорії мають деякі загальні риси. Вони належать до теорії соціальних дій, в основі яких - раціональна мотивація: раціонально діючі актори, маючи специфічні переваги (ресурси), знаходячись в організаційній сітці примушень та можливостей їх уникнути, намагаються по мірі можливостей досягти своїх цілей. Необхідно зазначити, що автори цих концепцій акцентують увагу тільки на одному типі соціальної дії, запозиченому з класифікації Макса Вебера, а саме раціонально-цільовому, залишаючи без уваги не менш продуктивні з точки зору типології влади - ціннісно-раціональні, афективні та традиційні дії.

Розглядаючи системну концепцію влади, необхідно відзначити, що основним її поняттям є політична система. Політична система аналізується представниками даної концепції як якісно відмінна від інших систем у суспільстві. Те, що лежить за межами політичної системи, може бути визначене як оточення. Визнання наявності свого роду кордонів між політичною системою та її оточенням Д.Істон вважав “центральною ідеєю” системного підходу до політики та політичної влади. На думку Д.Істона, якщо існує оточення, то є сенс говорити про обміни або переходи, які мають місце між системою та її оточенням. “Головне завдання науки,- твердить Істон,- полягає в конструюванні детальної теорії, яка спробувала б ідентифікувати ці обміни і пояснити шляхи, використовуючи які політична система справляється з проблемами для того, щоб забезпечити постійність системи”. Одиницею політичної системи Д.Істон вважає взаємодію. Він заявляє, що у більш широкому контексті дослідження політичного життя, відмінне від економічного, релігійного або інших аспектів життя, може бути описано як сукупність соціальних взаємодій між індивідами та групами. Взаємодія є основною одиницею аналізу. Те, що перш за все відрізняє політичну взаємодію від усіх інших видів взаємодій,- це те, що вони орієнтовані перш за все на авторитарний розподіл цінностей у суспільстві. Отож, політична система трактується як сукупність взаємодій, які здійснюються індивідами в межах визнаних ними ролей, взаємодій, направлених на авторитарний розподіл цінностей у суспільстві. Влада в даній трактовці системи виступає як властивість, як її атрибут. У системній концепції можна виділити три підходи до поняття влади. Перший пояснює владу як властивість або атрибут макросоціальної системи; другий аналізує владу на рівні конкретних систем - сім'ї, виробничої групи, організації і т.д., а третій - як взаємодію індивідів, діючих у рамках специфічної соціальної системи. Перший підхід пов'язаний з ім'ям Талкона Парсонса, а також Д.Істона; другий - з ім'ям Мішеля Кроз'є; третій отримав розвиток у роботах Т.Кларка, М.Роджерса та інших соціологів та соціальних психологів. Для вивчення влади, доводять представники системної концепції, необхідне вивчення соціальної системи, яка трактується як сукупність соціальних ролей. Плідність системного аналізу виявляється і шляхом вивчення зміни влади індивіда при його переміщенні з однієї соціальної системи в іншу. Наприклад, шляхом вивчення його влади в сім'ї і на роботі. Оскільки влада базується на соціальних ролях, вона змінюється з переміщенням за межі даної системи.[5]

Біхевіоризм розглядає владу як особливий тип поведінки, за якої одні люди командують, а інші підкоряються. Тому цю концепцію називають іще поведінковою. Подібно до реляціоністської концепції вона розглядає владу як відношення панування і підкорення, однак головну увагу зосереджує на особливостях людей, мотивах їхньої поведінки в боротьбі за владу. При цьому прагнення до влади проголошується домінуючою рисою природи людини, яка визначає її політичну

поведінку. Наголошується, що у прагненні до влади важливу роль відіграють ті блага і привілеї, які отримують наділені владою люди. З набуттям влади пов'язано отримання матеріальних благ, свободи, престижу, безпеки тощо.

У межах біхевіористської концепції влади виокремлюються три основні моделі трактування влади: силова, ринкова та ігрова. Силова модель виходить з того, що головним мотивом політичної поведінки людини є її прагнення до влади. Набута влада, у свою чергу, стає засобом досягнення інших благ. Оскільки владні прагнення людей є різноспрямованими, то головне завдання політичної влади полягає в тому, щоб забезпечити оптимальне співвідношення, баланс сил як владних вольових прагнень. Ринкова модель біхевіористської концепції влади ґрунтується на тому, що за умов ринкової економіки влада також стає товаром. На цей товар, як і на будь-який інший, поширюються відносини попиту і пропозиції. В результаті виникає своєрідний ринок влади зі своїми покупцями і продавцями та менеджерами як посередниками між ними. Вони, зокрема, готують кандидатів на владу і забезпечують їх перемогу на виборах. Ігрова модель влади розглядає владні відносини, боротьбу за владу як своєрідну гру, що відбувається за певними правилами. У частині мотивації політичної поведінки біхевіоризм є різновидом психологічної концепції влади. Головною особливістю цієї концепції є пояснення владних відносин психологічними мотивами. В одних випадках, наприклад у біхевіоризмі, постулюється воля до влади як її джерело, в інших — прагнення людини до влади, особливо володіння владою, пов'язуються з необхідністю суб'єктивної компенсації нею притаманних їй фізичних чи духовних вад. Деякі дослідники психологічні основи волі до влади шукають у підсвідомих мотивах, у тому числі сексуальних. Стверджується, зокрема, що у психіці людини є структури, які сприяють тому, що вона підсвідомо віддає перевагу рабству перед свободою заради уникнення відповідальності, власної захищеності й заспокоєння за допомогою любові до володаря. Ці та інші різновиди психологічної концепції влади допомагають з'ясувати механізми мотивації влади, як відносин панування і підкорення. Існують також інші концепції влади — інструменталістська, структуралістська, функціональна, конфліктологічна тощо. Кожна з них розкриває якусь особливість чи сторону влади.[2]

Психологічні інтерпретації влади, виходячи з біхевіористичного розуміння влади як поведінки реальних індивідів, прагнуть розкрити суб'єктивну мотивацію цієї поведінки. Одним з найважливіших напрямків цієї системи є психоаналіз. В ньому влада розглядається як спосіб панування безсвідомого над людською свідомістю. Індивід підкоряється силі, яка є за межами його свідомості. Це відбувається в результаті того, що людська психіка сприймає особливу установку, яка придушує раціональні мотиви поведінки, забезпечує домінування ірраціонального (страху, агресії, прагнення до руйнування) в політичній діяльності.

Одним з авторів міфологічної концепції виступає французький політолог Луї Дюгі. Він та його прихильники, пояснюючи закономірності поділу суспільства на “правлячих” та “тих, ким правлять”, захищали ідею природного походження влади. Отримання влади одними він пов'язував з їх фізичними, моральними, інтелектуальними, економічними перевагами над іншими. Будучи сильнішими, вони нав'язують свою волю, перетворюються на клас правителів. Таким чином, природний поділ людей на “сильних” та “слабких” дає право на владу. Для надання “законності” своїм владним претензіям “сильні” використовують міфи про божественне походження влади і про “суспільну волю”, яка втілена в інститутах влади. На думку тих, хто намагається критично сприймати дану концепцію, головним її недоліком є відсутність пояснення самого сенсу існування влади.[7]

Нормативно-формалістична концепція. Згідно з нею джерелом і змістом влади є система норм, передусім, правових. Інколи цю концепцію називають легітимістською (лат. *legitimus* - законний). Вона виходить з того, що закон виступає і як правовий, і як моральний чинник, який має юридичну силу. Глибокі історичні корені цієї обставини породили легітимізм як політичну концепцію, головна ідея якої полягає в абсолютизації правових норм влади. Як політична доктрина вчення постало в IX-III ст. до н. е. за існування абсолютної монархії. Тоді державна влада реалізовувала абсолютну владу правителя, діяла деспотично, а в управлінні була вкрай бюрократизованою. Нині в демократичних державах легітимізм базується на звеличенні закону - основної регулюючої норми.

Органістична концепція. Її змістом є різні версії функціоналізму, структуралізму й солідаризму, що визначають загальносуспільні функції влади, які применшують або ігнорують її класовий характер. Наприклад, за структурно-функціоналістською теорією влада - це особливий вид відносин між управляючими і підлеглими. Роль особи в політичній системі чітко визначена: підтримка існуючої суспільної системи. У річищі органістичної концепції влади перебуває й елітна теорія влади.

Виникнення її обґрунтовується існуванням у суспільстві еліти (фран. elite - краще, добірне, вибране), покликаної управляти масами людей не елітного стану, усіма соціальними процесами в суспільстві (італійські вчені Моска, Парето, німецький дослідник Міхельс та ін.). Щодо розуміння сутності еліти нині немає однастайності. Одні відносять до неї найактивніших у політиці, інші - високопрофесійних чи багатих осіб. Так чи інакше, ця концепція стверджує винятковість носіїв влади, вважаючи еліту суто політичним явищем, незалежно від сфери впливу. Однак історичний прогрес вона розглядає як сукупність циклів зміни пануючих еліт ("колообіг еліт"). Ця концепція вважає ідею народного суверенітету утопічним міфом (один з її постулатів гласить, що народ відсторонений від влади), стверджує, що соціальна нерівність - основа життя. Стрижнем теорії еліт є абсолютизація відносин владарювання одних і підкорення інших. Влада виникає як іманентна (внутрішньо зумовлена) властивість постійно існуючої в суспільстві еліти. Правда, деякі західні дослідники критикують цю теорію за те, що вона не враховує існування "середнього класу", який становить більшість населення розвинутих суспільств, нівелюючи їхню соціальну поляризованість та елітність. **[Помилка! Джерело посилання не знайдено.]**

Висновки

Узагальнюючи приведені вище теорії, можна зробити висновок, що поняття влади, яке довгий час домінує в політичній теорії, надто широке і багатогранне. З іншого боку, в сучасних концепціях воно випускає з виду велику кількість засобів та цілей влади. Груба сила чи погроза її застосування, престиж, авторитет, переконання, матеріальне благополуччя, багатство, краса, харизма, героїчна смерть, успіх у мистецтві чи спорті, альтруїзм - все надає "владу". Навіть ідеї часто наділяються владою. Більше того, індивід може не знати, що він наділений владою і може не використовувати її в особистих цілях. Але поняття влади, хоча і не придатне для того, щоб служити в такому стані базовим поняттям політичної теорії, незамінне, якщо його використовувати з обережністю та належною кваліфікацією. Говорячи про вивчення поняття влади, необхідно зазначити, що в теперішній час західними вченими асимілюються західні теорії із іншими положеннями щодо соціальної природи влади, її безперечного зв'язку з володінням соціальними перевагами, які визначають місце і роль у суспільній системі, володінням власністю, способом отримання доходів, його розміром і т.д.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Слободянюк А. В. Розвиток категорії "влада" в історико-соціологічному процесі [Текст] / А. В. Слободянюк // Соціальні виміри суспільства : збірка наукових робіт молодих науковців. — Київ : Стилос, 2001. — Вип. 4. — С. 64-73.
2. <http://www.info-library.com.ua/books-text-6311.html>
3. <http://politics.ellib.org.ua/pages-1866.html>
4. <https://osvita.ua/vnz/reports/politolog/15130/>
5. Слободянюк А. В. Проблеми визначення сутності влади в сучасних західних концепціях [Текст] А. В. Слободянюк // Українська культура в іменах і дослідженнях: наук. записки Рівненськ. держ. ін-ту культури. - Рівне, 1998. - Вип. III. - 63-67 с
6. Слободянюк А. В. Еволюція концептуальних уявлень про владу в історико-соціологічному процесі [Текст] : автореф. дис. ... кандидата соціологічних наук : 22.00.01 / Анатолій Володимирович Слободянюк ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2002. – 12 с. - Бібліогр. : с. 9-10 (8 назв).
7. Гелей С. Політологія: Навчальний посібник/ Степан Гелей, Степан Рутар. - 5-е вид., перероб. і доп.. - К.: Знання, 2004. - 645 с.

Балан Гліб Олександрович — студент групи ІТТ-19МС, факультет машинобудування та транспорту, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: balan1902@gmail.com;

Слободянюк Анатолій Володимирович — кандидат соціологічних наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, науковий керівник лабораторії соціологічних досліджень Вінницького національного технічного університету.

Bogachuk Galia — Faculty of Mechanical Engineering and transport, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, email : balan1902@gmail.com;

Slobodyanyuk Anatoly V— PhD in Sociology, assistant professor of social and political sciences, scientific director of the laboratory of sociological researches Vinnitsa National Technical University.